

O PERSPECTIVĂ ASUPRA CERCETĂRII CULTURII POPULARE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Doru Radosav

1. Perimetrul de cercetare de mare generozitate, cultura populară a beneficiat de o atenție mereu înnoită din partea unor domenii conexe cum sînt istoria și sociologia culturii, etnologia — aceasta din urmă reușind să-și delimiteze aria investigațiilor din perspectiva „literaturii, artei, ideologiilor, comportamentelor, moravurilor, modurilor de gîndire, raporturilor sociale, dezintegrare și integrare socială”¹.

Această perspectivă ar constitui cuprinderea pe orizontală a conceptului de cultură populară, identificarea ei în manifestările multiple ale colectivității sau în variantele fenomenale ale aceluiași ethos.

O radiografie pe verticală a culturii populare decelează niveluri de cultură corespondente grupurilor sau claselor sociale interferențe și modalități între aceste niveluri, modele și vulgarizarea modelelor culturale și nu în ultimul rînd raporturile instituite între cultura populară și cea cultă, între nivelul „poetic” (tradiție pură) și cel savant, cultivat sau altfel spus raportul dintre „feerie” și „istorie”.

Dincolo însă de aceste considerente, care pot fi suspectate de un anume convenționalism istoriografic, există însă și opinii care relativizează disjunctia dintre cultura savantă și cea populară fie prin substituirea terminologică a acestui raport ca de pildă „cultura populară” înlocuită de cea de „cultura de masă”², ea fiind mai adecvată cînd standardul intelectual devine mai ridicat, fie prin rediscutarea motivației sociale a nivelurilor culturale, a arondării stricte a unui fenomen cultural de o anume clasă socială. Astfel există opinia potrivit căreia „descendența sau ascendența cărților populare prin păturile sociale este greu de probat în cazul unor clase sociale nivelate prin lipsă de cultură”³.

În condițiile evului mediu irelevanța socialului în configurarea unei taxonomii culturale este argumentată și de specificitatea „culturii intelectuale” care transcede din cadrele ei seculare în monopolul bisericii și în consecință „clivajul cultural nu coincide cu stratificarea socială”⁴, și asistăm astfel la o nivelare extrasocială a culturii. Discuția se poate relua doar în jurul conceptelor de „cultură ecclésiastică” și „cultura folclorică” care pe lângă diferențierile virtuale ce le comportă, totuși în sfera structurilor mentale se întrunesc în „locuri comune”: confuzia din-

¹ Robert Mandrou, *Cultures ou niveau culturelles dans le société d'Ancien Régime*, în „Revue des études sud-est européennes” 10, 1972, nr. 3, p. 415.

² Andrei Pippidi, *Early Moderne Libraries and Readers in South-Eastern Europe*, în „Revue des études sud-est européennes”, 19, 1981, 4, p. 706.

³ Mihai Moraru, *Cărțile populare — încercare de definire structurală*, postfață la Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, București, 1974, p. 82.

⁴ Jacques le Goff, *Pour un autre Moyen Âge*, Paris, Gallimard, p. 226.

tre terestru și supranatural, persistența miracolelor în dogma și practica ecleziastică⁵.

Aceste direcții de cercetare, sau premise teoretice de cercetare a culturii populare propuse de o istoriografie a zilelor noastre le putem sesiza ca premedități în istoriografia românească interbelică. Nu trebuie uitat însă faptul că cercetarea culturii populare a fost un domeniu cucerit încă din secolul trecut prin preocupările exemplare ale lui Timotei Ci-pariu, B. P. Hașdeu, M. Gaster, M. Eminescu, Ov. Densușianu, I. Bogdan, N. Iorga, Al. Lambrior, T. Pamfilie, S. Fl. Marian etc.

Aplecarea spre cultura populară, spre laturile perene ale spiritua-lității românești în general, a celor care pot semnifica „durată lungă“ în acest context, a însemnat atunci unul din programele și comandamen-tele majore ale definirii pe temeiul tradiției a culturii române moderne, corespondentă edificiului național al României. Acest interes pentru cul-tura populară, sesizat din perspectiva perioadei interbelice a fost apreciat la adevărata sa dimensiune. Astfel, nu întâmplător D. Caracostea în cursul său *Balada poporană română* din 1932—1933 sesizează dintr-o profundă înțelegere a problematicii istoriei noastre culturale izvorită din metoda „criticii genetice“ sau din „cronologia închegării“ conceptelor⁶, că „afir-marea interesului conștient“ pentru literatura populară este, în ordine cronologică, a doua mare dată a istoriei literaturii moderne. Întîia dată a fost alcătuirea crezului renașterii ardelenе (Școala Ardeleană n.n.). Se află în aceste cuvinte încorporate nu numai o apreciere fără echivoc a culturii populare, dar și o profesiune de credință, o direcție de cerce-tare în sensul primordialității pe care trebuie să o aibă cultura popu-lară, a aceluia care a trecut de la istorie și critică literară la un dome-niu fascinant dar anevoios al culturii populare și anume la folclorică⁷. De altfel, în ceea ce privește direcțiile de cercetare ale culturii popu-lare, locul și statutul acesteia în anturajul larg, variat al spiritualității ro-mânești interbelice, trebuie operate nemijlocit relaționării la ceea ce a însemnat sau a devenit o întreagă cultură română după 1918. Este neîn-doielnic faptul că Marea Unire a redimensionat un efort cultural petre-cut odinioară în limitele unui cadru îngust vis-à-vis de granițele istorice ale teritoriului locuit de români, atît în direcția integrării zonelor și ac-țiunilor culturale românești, drept consecință a desăvîrșirii unității națio-nale dar și structural, prin programele, direcțiile și metodele de investi-gație. Acest început de epocă se recunoaște așadar în întregul evantai de investiții propuse acum, care transcend de la militantism cultural sub-sumat idealului unității politice spre unul al modernizării și deschide-rii, al reformelor culturale care vizează cuprinderea largă a socialului, așa cum arăta Vasile Pârvan spre, instituirea „culturii sociale“⁸. Începe să fie inveterată ideea potrivit căreia cultura și personalitățile culturale devin exigibile în lărga acțiune de culturalizare a maselor⁹.

⁵ *Ibidem*, p. 228—229.

⁶ George Călinescu, *Istoria literaturii române*, ediția a II-a. București, 1982, p. 711.

⁷ Ovidiu Birlea, *Istoria folcloricii românești*. București, 1974, p. 477.

⁸ Al. Zub, *Sur l'histoire de la culture roumaine durant la periode de l'entre-deu-guerres* în „Revue Roumaine d'Histoire“, 22, nr. 2, p. 145.

⁹ Vasile Pârvan, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, în *Scrieri*. București, 1981, p. 353 sq.

Deloc fortuit ne apare momentul, că unul din discursurile de recepție în Academia Română, susținute în primii ani de la Marea Unire este intitulată *Fiuța și menirea Academii* rostit de asemenea nu întâmplător de una din personalitățile românești și anume D. Gusti, care a ilustrat cu pasiune exemplară cercetarea civilizației și culturii populare și care deopotrivă a acreditat doctrina „statului cultural”¹⁰.

Astfel în concepția lui D. Gusti preocuparea pentru cultura populară și implicit ridicarea poporului prin cultură este sublimată la nivelul Academiei Române, a menirii ei pentru că „Academia Română este părtașă la înfiriparea și creșterea Națiunii, pentru totdeauna una și indivizibilă și veșnic frământată de nostalgia realizării maxime a ei însăși”¹¹.

Este cunoscut faptul că ideea unității culturale a premers încă din secolul al XIX-lea ideea unității politice de la 1918, membrii Academiei Române fiind cărturari din toate provinciile locuite de români.

Marile inițiative culturale statuate după 1918 primesc fiecare în parte dimensiuni de „operă națională” așa cum de altfel definea Sextil Pușcariu realizarea *Dicționarului limbii române* sub patronajul Academiei, atît prin importanța investiției preconizate, cît și prin scopurile explicite pe care le revendica.

2. Discuția asupra locului pe care îl ocupă cultura populară în contextul mai larg al culturii românești a oferit variate interpretări istoriografice și de teoria culturii, îndeobște ele vizau raportul cultură sau literatură populară — cultură sau literatură cultă și dinamica acestuia raport care stă sub semnul unor mobilități și ambiguități permanente. În 1925, Nicolae Iorga în lucrarea sa apărută la Paris și intitulată *La littérature populaire source de la haute littérature*, consacră literatura populară drept eșafodaj pentru literatura cultă, supralicitînd problemele legate de forma, de exprimarea culturii populare, de ascendența ei fenomenală (oralitate, improvizatie) în dauna definirii ei structurale. Convergenta acestei opinii este și cea susținută de Artur Gorovei în 1934 în lucrarea *Elementul popular în literatura cultă*¹². Rămîn edificatoare și alte opinii exprimate ca cele de pildă a lui N. Cartoian în sensul raportului enunțat mai sus, care evidențiază transformările care se petrec între cele două domenii, datorită circuitului popular al operelor aparținînd literaturii culte și care devin, prin asimilare, prin coeficientul de mare accesibilitate pe care îl cîștigă prin lectură, aparținătoare culturii populare (ex. Alexandria, Erotocritul, Varlaam și Ioasaf etc.)¹³. Astfel domeniul literaturii populare originale primește noi achiziții prin implantarea acestor opere culte pentru că „într-o vreme în care literatura originală se nutrește aproape exclusiv din experiența imediată a istoriei, a unei istorii mereu încercate de grave nevoi și probleme, sufletul cărturarilor mari și mici își găsea desfătarea cu o literatură, ce-i drept de împrumut, dar care pătrunzînd pe tărîmul sensibilității și al limbii naționale, a fost

¹⁰ Dimitrie Gusti, *Opere*, ediție de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, vol. VI. București, 1970, p. 183.

¹¹ Idem, *Fiuța și menirea academiilor*. Discurs de recepție în Academia Română — 10 iulie 1923. Discursuri de recepție, LVII, p. 31.

¹² Cf. „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare”, Seria a III-a, tom. VII, 1934—1936.

¹³ Nicolae Cartoian, *op. cit.*, p. 265—312.

integrată literaturii originale, a devenit un bun al tuturor păturilor de cititori, secole în șir¹⁴.

Tocmai de aceea structura binară aferentă culturii, devine discutabilă din perspectiva abordării ei procesuale, a demersului istoric privind constituirea și destinul ei, elementele culte și cele populare fiind într-o neconținută interferență și susceptibilitate una față de alta. În aceeași ordine de idei trebuie înțeles, credem, ceea ce afirma Roger Caillois când arată că literatura cultă „nu este despărțită de literatura populară și se consideră că se găsește și la una și la alta în aceeași epocă și aceeași țară, aceleași tendințe, aceleași chemări, aceleași mituri”¹⁵.

În spiritul acelorași discuții trebuie plasat și modul de abordare și analiză al spațiului cultural în care se mișcă creația și receptarea culturii populare, cu toate particularitățile și distincțiile care se revendică la un spațiu sau altul. Lumii satului ca spațiu generator de cultură i s-a conferit un rol proeminent în cultura noastră populară de către istoriografia interbelică. Pentru Ion Breazu el reprezenta mai mult decât o „clasă socială, o comunitate de viață, o lume de o mare bogăție umană cu o parte străveche în formele ei de manifestare”¹⁶. Pe de altă parte lumea satului alăturată unui anumit „nivel cultural” nu se poate califica drept inferioară pentru că el este „un summum” de experiență și obiectivare în forme proprii. Arta, filosofia populară, ordinea economică și socială stau mărturie acestei afirmații¹⁷. În anul 1936, deschiderea Muzeului Satului din București, îi prilejuiește lui Mircea Eliade câteva reflecții asupra culturii populare românești. Astfel el particularizează locul culturii și literaturii populare în contextul european, sesizând faptul că dacă literatura franceză și italiană au caracter „aulic”¹⁸, cea română a rezistat și s-a manifestat în forma ei populară, iar însuși caracterul unitar al culturii românești a fost dat de măsura penetrației lumii satului în cultura savantă, luând ca exemplu toposul popular din creațiile lui I. Creangă, L. Rebreanu, C. Brâncuși, L. Blaga. Oferta tematică pe care o aduce cultura populară literaturii culte este deosebit de generoasă; reflecțiile ei în creația literară din perioada interbelică ajungând să se ridice la nivel de capodoperă. Este cazul romanului *Baltagul* al lui Mihail Sadoveanu, apărut în 1930, care după cum unanim aprecia critica literară din vremea respectivă el transpune la un înalt nivel de interpretare artistică, tema fundamentală a baladei Miorița. Acest fapt, la prima vedere ar rămîne un simplu „clișeu beletristic” reduplicat și recognoscibil în atâtea alte cazuri. Dar atunci cînd în jurul acestui roman scris în 1930, se elaborează o hermeneutică care trece peste prejudecățile unei critici literare sau folcloristice strict circumscrise și propune o viziune pe diagonală a temei operei lui Sadoveanu, ni se dezvăluie aspecte nebanuite, deschizînd discuții noi asupra raportului însuși între cultura populară și cea „cultă”. Astfel criticul contemporan Alexandru Paleologu descifrează în tema

¹⁴ Dan Zamfirescu, *Nicolae Cartoian și studiul cărților populare în literatura românească*, prefață la Nicolae Cartoian, *op. cit.*, p. XVII.

¹⁵ Roger Caillois, *Eseuri despre imaginație*. București, 1978, p. 32.

¹⁶ Ion Breazu, *Temeiurile populare ale literaturii române din Transilvania*, în „Studii literare”, vol. II. Sibiu, 1943, p. 68.

¹⁷ Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*. București, 1944, p. 24.

¹⁸ Mircea Eliade, *Muzeul satului românesc în „Revista Fundațiilor Regale”*, 3, 1936, nr. 7 p. 193 sq.

romanului Baltagul al lui Mihail Sadoveanu, relații între legenda Mioriței și mitul egiptean a lui Isis și Osiris în virtutea unor ancestrale „influențe și inducții pe care miturile, cultele, credințele și ideile epocilor succesive le-au exercitat asupra tuturor popoarelor ce participau direct sau indirect la cultura și civilizația universală”¹⁹. Această interpretare suscită la noi evaluări pe marginea dialogului prin cultura populară a unei țări cu patrimoniu în cultura universală, pentru că așa cum arăta Alexandru Paleologu „cultura populară este în realitate mult mai universală și mai sincretistă, cu o arie de circulație mult mai vastă și pe de altă parte, cu o putere de asimilare mult mai organică, decît «cultura cultă» dacă ne putem astfel exprima. Perioadele elenistică, romană, alexandrină tîrzie și bizantină, au însemnat aproape două milenii de sincretism, în care miturile mediteraneene și orientale s-au interferat, s-au suprapun, s-au confundat, transformîndu-se în mistere și gnose, precum și în legende, poeme și povești ce au pătruns și s-au împămîntenit la toate popoarele cunoscute pe atunci”²⁰. Sugestiile pe care le presupune cultura și civilizația populară și oportunitatea sa în dezbaterea asupra modernității civilizației secolului al XX-lea au atras atenția și unor personalități din domenii colaterale cum este cel al arhitecturii. G. M. Cantacuzino, în 1936, aduce în discuție impactul funcționalismului arhitecturii și spiritul estetic modern a cărui rezolvări pot veni din sfera arhitecturii țărănești care „liberată din timp de materiale ușoare, avînd efermitatea ca indemn de creație și înnoire și-a urzit temele mai departe în jocul liber al nevoilor, selecționînd tipurile pînă la perfecție și așteptînd posibilități de izbîndă”²¹.

Lumea satului ca „spatiu originar” al culturii populare românești și-a găsit cea mai înaltă și mai rafinată exprimare și apreciere în „alegoria filosofică” a lui Lucian Blaga, care și-a făcut intrarea în Academia Română în anul 1937 prin discursul de recepție *Elogiul satului românesc*.

Dincolo de considerațiile izvorîte dintr-o profundă și originală cunoaștere a spiritualității satului românesc, Lucian Blaga se oprește asupra raportului culturii majoră — cultură minoră, adică între „cultura cultă” și cea populară sau tradițională, limpezind ca nimeni altul pînă la el, sensul acestui raport: „cultura majoră nu repetă cultura minoră, ci o sublimază, nu o mărește în chip mecanic și virtuos, ci o monumentalizează potrivit unor vii forme, accente, atitudini și orizonturi lăuntrice. O cultură majoră nu se stîrnește prin imitarea programatică a culturii minore. Nu prin imitare cu orice preț a creațiilor populare vom face saltul de atîtea ori încercat într-o cultură majoră. Apropiindu-ne de cultura populară trebuie să ne însuflețim de elanul ei stilistic interior, viu și activ, decît de întruchipări ca tare”²². Intuind adevărata măsură care trebuie instaurată între cele două culturi, L. Blaga în discursul său encomiastic la adresa „purtătorilor matricei noastre stilistice” se ferește să

¹⁹ Alexandru Paleologu, *Treptele devenirii sau calea către sine a lui Mihail Sadoveanu*. București, 1978, p. 93.

²⁰ *Ibidem*, p. 93—94.

²¹ G. M. Cantacuzino, *Impas și temă*, în „Revista Fundațiilor Regale”, 3, 1936, nr. 5, p. 426—427.

²² Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc*. Discurs de recepție la Academia Română, 1937, p. 18.

cadă în absolutizările și exclusivismul aparent premeditat sau să fie suspectat de viziune idilico-sămănătoristă asupra satului românesc.

Satul ca spațiu cultural, nu poate fi însă considerat exclusiv în afirmarea unei culturi populare tradiționale, deoarece evoluția istorică întregiază neconținut noi zone, cadre și niveluri culturale. Direcțiile acestei evoluții sînt date de cuprinderea mereu împlinită a celor care devin creatorii și purtătorii actului de cultură prin biruința scrisului în limba română petrecută în epoca lui Coresi în jurul anului 1550, așa cum afirma Nicolae Iorga, pentru că înainte de această dată „nu putea fi altă viață sufletească decît a înțelepciunii firești, răspîdită prin cuvinte, dovedită prin fapte, păstrată în tradiții care nici nu erau puse în scris pentru toată lumea. Ce se poate închipui mai îngust decît creșterea unor societăți prin religie singură și încă prin religia înveșmîntată în grai neînțeles? Poporul era mai bine împărțit decît boierii, deși altminterlea era un neconținut schimb între boierime și popor”²³. Așadar accesul la cultură și implicit redimensionarea culturii populare prin aceasta, reflectă nemijlocit modificări fundamentale în raporturile instituite între nivelurile de cultură, al permeabilității mai lesnicioase prin limba vernaculară între ceea ce poate însemna o cultură a boierimii și una a poporului. Rămîne simptomatic faptul că atunci cînd Nicolae Cartojan elaborează cele două sinteze: *Istoria literaturii române vechi*, București, 1940—1945 și *Cărțile populare în literatura română*, București, 1929—1930, indirect el propune o viziune unitară în ceea ce privește aportul cultural al culturii populare și a celei culte, complementare din perspectiva istoriei culturii în general, care de altfel trebuie să țină seama și de acumulările și salturile calitative sesizabile mai pronunțat începînd cu secolul al XVIII-lea, cînd „straturile societății noastre încep să se diferențieze sub raportul culturii”²⁴ și tot începînd cu acest secol inițiativa culturală se deplasează de la curtea princiară spre orașe²⁵. Beneficiul adus de lucrările lui N. Cartojan este atît unul de restituire, cît și unul de o posibilă viziune care trebuie să patroneze în cercetarea culturii noastre populare, pentru că el „reîncheagă procesul într-o continuitate de cultură și personalități. Sîntem într-un proces de cultură cu reminiscențe, influențe și școli, cu o tradiție de tipografie, de curte și de preocupări”²⁶. Aceste premise metodologice consacrate în istoriografia interbelică, vor fi reluate și amendate de istoriografia ultimelor decenii, cînd se vor putea reconstitui noi tipologii și niveluri culturale ținînd seama de producțiile culturale venite dinspre folclor, mediile urbane, curtea princiară, din creație populară prin creșterea continuă a audienței sale²⁷.

3. Perspectiva asupra cercetării culturii populare în perioada interbelică se argumentează și din ceea ce reprezintă confruntările survenite

²³ Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*. Craiova, 1921, p. 145.

²⁴ Nicolae Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. II, București, 1974, p. 473.

²⁵ Alexandru Duțu, *I rinnovamenti della cultura romane scritta e de structure sociale nel perioda dei Lumi*, în vol. *Structura socială și dezvoltarea culturală a orașelor sud-est europene și adriatice în secolele XVII—XVIII*. București, 1975, p. 141.

²⁶ Marin Bucur, *Istoriografia literară română*, București, p. 74.

²⁷ Alexandru Duțu, *Sinteze și originalitate în cultura română*, București, 1971, p. 26—27.

între în diverse ideologii, doctrine și curente culturale, de orientările formulate de filosofie și teoria culturii.

Se constată o mare varietate de astfel de confruntări care pot semnifica în cele din urmă asidue căutări și rezolvări și de ce nu și competiții și exigențe care se petrec într-un program cultural instituit în România după 1918.

Toate acestea se alimentează din curente și ideologiile unanim manifestate în peisajul cultural al țării: „poporanism“, „sămănătorism“, „modernism“, „tradiționalism“, „europeism“, „scientism“, „gîndirism“, „ortodoxism“, „autohtonism“, care s-au reflectat nemijlocit și în perimetrul culturii populare care este suprasituată de multe ori ca un argument de primă mărime, asemenea istoriei, în configurarea unei genealogii culturale unitare a României Mari, iar consecvența cu care intră în opțiunile diversilor oameni de cultură (filologi, etnografi, sociologi, istorici, geografi) s-a convertit apoi în realizări remarcabile de la studii pînă la restituirea ei în sinteză și corpus-uri documentare.

Alături de obiectivele și rezultatele întîlnite în domeniul culturii populare, în perioada interbelică în țara noastră, se constată o înscriere a preocupărilor de cultură populară și în plan sud-estic european prin contribuțiile lui N. Iorga, Th. Capidan, Victor Papacostea, Al. Ciorănescu, D. Russo, Nestor Camariano, Ilie Bărbulescu, T. Papahagi etc. Aceste contribuții merg fie pe linia relațiilor interculturale, fie prin restituirea unor teme comune sau chiar prin teme care privesc în exclusivitate cultura unor țări din spațiul sud-est european. Ele se situează în prelungirea unor tradiții istorice care se revendică de la locurile comune în istoria culturii, de la comuniunea idealurilor și programelor culturale, de la aportul țării noastre în emanciparea politică și culturală a acestor țări, de la „mecenatul“ și oferta culturală pe care le exercitau domnii și voievozii români în sfera religioasă și culturală a sud-estului european și nu în ultimul rînd de la formarea intelectualității balcanice în România²⁸.

În discuțiile asupra diverselor ideologii sau doctrine culturale privind cercetarea culturii populare un loc aparte și în același timp care se plasează la început de drum în ordine cronologică, îl ocupă Ovid Densușianu, apropiat prin crezul său unei poziții moderne învecinată simbolismului, dar dublată de-un spirit științific pe care l-a imprimat în cercetarea folclorului și literaturii populare. Pornit împotriva idilismului folcloric, el propune încă din 1920 într-o ședință a Academiei o viziune de o extremă modernitate și anume aceea de a acorda o atenție deosebită și „folclorului de actualitate“²⁹ prin inserția la folclorul tradițional a „poeziei citadine, a aglomerărilor și a centrelor urbane ale societății moderne, a spațiilor industriale, a clocotului nou al vieții contemporane“³⁰, tot așa cum cere eliminarea viziunii înguste asupra creației populare limitată la producția strict literară, ea trebuie împlinită prin limba, obiceiurile, datinile „cum simte și gîndește țăranul român“³¹, adică întregul

²⁸ Cf. „Revue des etudes sud-est européennes“, 16, 1978, p. 771—799.

²⁹ Ovidiu Birlea, *Academia română și cultura populară*, în „Revista de etnografie și folclor“, 11, 1966, nr. 5—6, p. 431.

³⁰ Marin Bucur, *O poziție modernă: Ovid Densușianu în Temelii folclorice și orizont european în literatura română*. București, 1971, p. 260.

³¹ *Ibidem*.

univers imaginativ și sensibil circumscris lumii satului. Direcțiile în care Ovid Densusianu a pledat pentru o nouă viziune asupra creației populare și-au găsit împliniri în cercetările complexe, etnografice, folclorice, sociologice ilustrate de T. Papahagi, D. Caracostea, I. Diaconu, Emil Precup, C. Nicolăescu-Plopșor etc.

Această viziune integratoare asupra culturii populare a fost preluată și continuată în mod strălucit de D. Gusti, care pe lângă programul complex, de cercetare monografică a culturii și civilizației populare, a creat și cadrul instituțional aferent acestei cercetări. Inedită rămîne însă modul în care el definește cultura poporului, care se îngemănează organic cu noțiunea de civilizație pentru că elementele culturii populare sînt definite de „educația fizică și cultura sanitară, alături de cultura economică și cultura sufletească propriu-zisă”³².

Problema culturii populare este în concepția sa una de „cunoaștere și acțiune socială”, rolul primordial revenind acțiunii de ridicare culturală a statului român unitar, cultura este o politică de stat după cum statul trebuie să fie „cultural”.

Cultura populară tradițională nu poate fi extrapolată din complexul socio-economic, ea fiindu-i un domeniu conectat organic, cel mult distinct în cercetarea etnologică din cadrul „sociologiei monografice” pe care a inițiat-o D. Gusti și pe care a dublat-o prin instituții și reviste de specialitate: „Asociația pentru știință și reformă socială” devenită mai apoi „Institutul social român”, Muzeul Satului și publicațiile periodice „Arhiva pentru știință și reforma socială” (1919—1943), „Sociologia românească” (1936—1944), „Affaires danubiennes” (1938—1944)³³. Problema reformelor care trebuie întreprinse în civilizația și cultura populară o putem detecta și în doctrina poporanistă a lui G. Ibrăileanu: „noi credem în țaran altceva: țaranul social, țaranul care are nevoie de reforme, de ridicare, de transformare”³⁴. În spiritul aceleiași doctrine, Ibrăileanu supralicitează literatura și cultura populară tradițională față de literatura citadină, literatura populară rămînînd „matca fecundă a creației citadine”³⁵. Există însă chiar în cercul poporanist accente care urmăresc re-vigorarea vechii opinii potrivit căreia cultura tradițională este „spiritul limitat” adică al pitorescului față de „spiritul vioi” impus de ritmul culturii civilizației citadine.

Tudor Vianu, propune în acest sens, o atitudine nouă față de tradiție, o reasezare a ei în fața contemporaneității, din perspectivă axiologică, deoarece „tradițiunea nu este un act de supunere față de trecut, o amortire în respect și monotonie, dar un act permanent de revoltă și independență”. Ea este o liberă alegere printre lucrurile trecutului, „constituirea unei table voioase de valori”³⁶.

În literatura cultă a perioadei interbelice, cultura populară tradițională, în special folclorul, revine cu insistență în discursul narativ sau

³² Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 229.

³³ Ion Drăgan, *Contribuția profesorului Dimitrie Gusti la fondarea unor instituții de învățămînt, cercetare și acțiune socială*, în *Dimitrie Gusti. Studii Critice*. București, 1980, p. 263.

³⁴ Nicanor et C-ie, (G. Ibrăileanu) *Ce este poporanismul*, în „Viața românească”, 61, XVII, 1925, nr. 1, p. 136.

³⁵ Marin Bucur, *Punctul de vedere*, în *Temeiuri folclorice...* p. 271.

³⁶ *Ibidem*, p. 272.

liric al unor eminente personalități literare: M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu, L. Rebreanu, I. Barbu, atîta ca „experiență de viață“, cît și ca „experiență intelectuală“³⁷.

Ca o reacție la excesele tendințelor moderniste care recuza din contextul cultural al epocii nu numai dimensiunea populară, tradițională a culturii, ci și cea națională, tradiționalismul a cîștigat nenumărați partizani grupați la început în jurul revistei „Gîndirea“. Atitudinile reprezentărilor tradiționalismului au avut accente diferite. Pentru Nichifor Crainic cultura populară tradițională este „prin instinct premergătoare“. Ea e întîia formă culturală care se naște din „informul popular“³⁸. În lucrarea *O viziune românească a lumii. Studiu folcloric (1941)*, de Ovidiu Papadima, „folclorul și lumea folclorică“ se confundă cu datul etnic și istoric al unui popor, ele este purtătorul unor fundamentale virtuți existențiale pentru că „la noi încă folclorul înseamnă un mod de a trăi și de a gîndi“³⁹. O inovație de profunzime în abordarea culturii populare o întîlnim la Al. Dima, care în studiul său *Conceptul de artă populară (1939)*, pornind de la o observație plină de acuitate asupra esteticii și evoluției artei românești, reușește să dea rezolvări care premeditează o gîndire istoriografică contemporană. Conceptul de artă populară nu poate fi redus doar la arta creată de lumea satului, „sfera conceptului urmează deci a fi extinsă, cuprinzînd toate unitățile sociale ale națiunii“⁴⁰. Cu aceeași profunzime și originalitate, Al. Dima prospectează raportul folclor—poezia cultă în lucrarea intitulată *Zăcăminte folclorice în poezia noastră contemporană (1936)*. Elementele folclorice detectabile în poezia cultă nu sînt rezultatul unui apel direct la sursa folclorică, ea este rezultatul unei sedimentări de „straturi populare“, sau de „zăcăminte folclorice“, petrecută pe parcursul evoluției noastre istorice, a devenirii noastre etnice. Folclorul în poezia modernă este rezultatul unui „fenomen în conștiința creatoare modernă“ care denotă „inseparabilitatea literaturii citadine de literatura anonimă“⁴¹.

Replicînd tradiționalismului, de pe pozițiile doctrinei modernismului al cărui „spiritus rector“ era, Eugen Lovinescu în *Istoria civilizației române moderne (1924—1925)* acceptă fără însă să ajungă la o conciliere, rostul tradiționalismului în cadrele civilizației moderne în măsura în care acesta aplecat asupra culturii populare românești să pună în evidență prin metode științifice „un adevărat corpus al vechii culturi românești, îmbrățișate în toate formele... Pășind în toate domeniile de activitate, tradiționalismul științific trebuie să întocmească inventarul creațiilor proprii ale poporului nostru, pentru a constata cu precizie ce a ignorat sau disprețuit pe nedrept prezentul“⁴². Exponent al sincretismului, E. Lovinescu creditează tradiționalismul doar în virtutea demonstrației pe care o slujește, doar dintr-o etalare „contre-image“, a celor două

³⁷ Viorica Nișcov, *Folclorul între experiență de viață și experiență intelectuală, în Temeiuri folclorice...*, p. 281, et sq.

³⁸ Marin Bucur, *Replică la modernism: tradiționalismul*, în „Temeiuri folclorice...“, p. 319.

³⁹ Ovidiu Papadima, *O viziune românească a lumii. Studiu de folclor*. București, 1941, p. 2.

⁴⁰ Marin Bucur, *op. cit.*, p. 323.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*. București, 1972, p. 460.

alternative de teoria culturii, cea tradiționalistă neavînd șanse reale de a fi validată. În perimetrul discuției asupra tradiționalismului se înscrie și opinia lui C. Rădulescu Motru. El accepta faptul că „vechiul spirit al satului românesc se poate păstra în forme noi, cerute de evoluția timpului“, dar fără a deborda într-un paseism romantic, ci de a opta pentru un „tradiționalism dinamic“⁴³. Asemenea lui D. Gusti și T. Vianu el supune tradiționalismul unei perspective normative.

3. Deosebit de generoase ni se par a fi sugestiile și discuțiile care parvin din raportul cultura populară, tradiție și scrisul istoric, impactul culturii populare și istoriografie. N. Iorga, prin masivitatea preocupărilor și monumentalitatea operei sale a stăruit nu de puține ori asupra tradiției și culturii populare ca document pentru inspirația istorică, aduse întotdeauna ca elemente constitutive ale construcției istoriografice.

Recomandă ca în studierea baladei populare să se facă o identificare istorică a personajelor⁴⁴, adică o obiectivare a discursului epic din baladă, în varianta documentului istoric, și încadrarea sa într-o scară spațio-temporală relevantă istoriografic, pentru că „viața populară reunește în adîncurile sale, adesea de neatîns elemente împrumutate vieții istorice, elemente care nu sînt nicidecum fosile ci trăiesc mai departe în formele tradiționale“⁴⁵.

Vasile Pârvan vede în cultura tradițională o purtătoare de forme și mituri arhaice, ea ne înscrie în circuitul universității, mai ales prin faptul că tradiția românească păstrează și perpetuează în variante alterate, elemente din mitologia civilizațiilor elene și romane⁴⁶.

Tradiția țărănească prin formele specifice de manifestare a literaturii populare: legende, basme, a constituit pentru Gh. I. Brătianu, pretextul unei reprezentative lucrări despre istoria evului mediu românesc și anume *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești* (1945).

Pornind de la confruntarea permanentă, deloc confortabilă, a științei istorice față de ecuația mit—realitate, istoricii au fost tentați în mare parte să eludeze din rațiuni pozitiviste includerea tradiției în corpus-ul documentar. Reconsiderarea tradiției istorice pe care o face Gh. I. Brătianu, pornește dintr-o constantă convingere pe care a nutrit-o față de virtuțile explicative și conotative ale literaturii populare. După ce a intuit faptul că în demersul demonstrativ ce pornește de la continuitatea daco-romană și pînă în evul mediu, mai lipsea un inel, acela al tradiției istorice despre formațiunile politice românești din Ardeal însemnate de cronică Notarului Anonim al regelui Bela și care a fost verificată pe temeiul izvoarelor istorice, Gh. I. Brătianu arată că „după o jumătate de secol de discuții și controverse ne întoarcem în ce privește originile Principatelor, dincolo de Onciul și de Iorga, la concluziile lui Xenopol

⁴³ Alexandru Dima, „Fenomenul românesc“ sub noi priviri critice, în „Revista Fundațiilor Regale“, 3, 1936, nr. 11, p. 338.

⁴⁴ Adrian Fochi, *Nicolae Iorga și folclorul*, în „Revista de etnografie și folclor“, 11, 1966, nr. 5—6, p. 457.

⁴⁵ Paul Simionescu, *Etnoistorie — convergențe interdisciplinare*. București, 1983, p. 49.

⁴⁶ Cf. Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-dunărene*. București, 1972, passim.

care ele însăși nu reprezintă decît linia constantă a tradiției mai vechi a cronicarilor...⁴⁷.

Integrarea tradiției în istoriografie și validarea ei ca document istoric îi oferă lui Gh. I. Brătianu și ocazia unor considerații de filozofie a istoriei: „În aceste vremuri de adînci prefaceri și de neîncetate răsturnări, statornicirea unui element tradițional e un punct de reazem pentru minte, ca și pentru suflet. E o atingere cu temeiurile mai adînci ale firii și ale existenței naționale, din care pot izvorî acum ca și altădată, nădejdi și puteri nebănuite⁴⁸. Apelul la tradiție, în contextul unor epoci de transformări și incertitudini este un suport moral pentru istorie și totodată permite accesul spre zonele generice greu sondabile prin documentele consacrate ale ethosului unui popor.

4. Dezbaterele teoretice și conceptualizările atît de variate aferente problematicii culturii populare au beneficiat de realizări echivalente în domeniul concret al cercetării și restituirii. Intențiile formulate în programele și proiectele circumscrise culturii populare s-au împlinit în cea mai mare parte a lor, ele continuînd realizările antebelice.

Astfel colecția „Din viața poporului român“ înființată în 1908, continuă să apară timp de 23 de ani, cu un număr de 40 de volume care cuprind culegeri de poezie populară, basme și legende, ghicitori, obiceiuri, superstiții și credințe, aspecte legate de industria casnică, și agricultură, monografiile ale nunții, nașterii și înmormîntării — momente de primă importanță în viața țaranului român⁴⁹. După 1920, Ovid Densușianu împreună cu studenții săi a început acțiunea de culegere a poeziilor populare publicate în ziare și reviste. Sub auspiciile metodei de rigurozitate științifică impuse de Densușianu apar acum o serie de culegeri și studii reprezentative ca: *Grainul și folclorul Maramureșului* (1925) de Tache Papahaghi, *Folclor din județul Buzău* (1928) de N. Georgescu Tistu și *Descîntecele românilor* de Artur Gorovei, aceste fiind de altfel un amplu corpus al descîntecelor, repartizat în mod geografic.

O realizare remarcabilă a fost înființarea în 1930 a *Arhivei de folclor* subordonată Muzeului limbii române din Cluj condus de Sextil Pușcariu și aflate sub directa îndrumare a lui Ioan Mușlea, și care a efectuat cercetări monografice în zone etnografice reprezentative ale folclorului și culturii populare: Țara Oașului, Valea Almajului, Valea Gurghiuului, Munții Apuseni, Beiușul, Dobrogea, Ugocea, Botoșani, Dorohoi. Aceste studii s-au concretizat în redactarea unor micromonografii folclorice publicate în „Anuarul Arhivei de folclor“, I—VII (1932—1945)⁵⁰. Pe parcurs ea a devenit un adevărat institut de cercetare a culturii populare care a adunat în jurul său un număr de 875 de folcloriști în cea mai mare parte intelectuali din lumea satului. Anchetele pe care le efectuaau aveau o structură tematică complexă cuprinzînd: calendarul obiceiurilor populare, credințe și evenimentele nașterii, botezului, moarte,

⁴⁷ Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*. București, 1980, p. 232.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 233.

⁴⁹ Ioan Mușlea, *Academia Română și folclorul*, în „Anuarul Arhivei de folclor“, 1, Cluj, 1932, p. 4—5.

⁵⁰ Ovidiu Birlea, *Academia și cultura populară*, în „Revista de etnografie și folclor“, 11, 1966, nr. 5—6, p. 433.

pământul, apa, cerul și fenomenele atmosferice în viziunea poporului, nunți, obiceiuri juridice, semne și prevestiri etc. Aceste cercetări situate în prelungirea chestionarelor elaborate de B. P. Hașdeu au îmbogățit considerabil Arhiva de folclor, ajungându-se în 1948 la 1244 de colecții repartizate geografic astfel: 510 în Transilvania, 407 din Moldova, 235 din Muntenia și Oltenia.

Paralel se inițiază și publicarea bibliografiei folclorului românesc din publicațiile contemporane, ea fiind un instrument de lucru indispensabil cercetării⁵¹.

Activitatea de excepție susținută de D. Gusti și „școala monografică“ a dat rezultate deosebite în cercetarea culturii populare, integrată cercetărilor complexe și care nu se reduce doar la lumea satului, ea vizînd și alte clase, categorii și niveluri sociale, pentru că așa cum arăta D. Gusti în articolul program ce deschide primul număr al revistei „Sociologia românească“, „e vorba mai ales de monografiile satești, fără să nesocotim însă nici monografiile regionale, nici monografiile industriale sau orășenești (subl. n.)“⁵². Cultura și spiritualitatea satească este văzută în complexitatea și structurile ei constitutive: cugetarea în viața satului, niveluri de mentalitate (magic, teologic, pozitivist)⁵³. Monografiile satești publicate: *Nerej, un village d'une region archaïque* (1939); *Clopotiva, un sat din Hațeg* (1940); *Drăguș, un sat din Țara Oltului* (1944) sînt și astăzi modele ale unei înalte exigențe în cercetarea complexă a lumii satului.

Alături de publicațiile girate de D. Gusti, cultura populară își găsește locul binemeritat și într-o serie de publicații regionale: „Revista Institutului Social Banat — Crișana“ (începînd cu 1933), „Buletinul Institutului social din Basarabia“ (1937—1938).

Cercetarea culturii populare în perioada interbelică, pune în evidență așadar un bogat evantai de realizări și investiții, înscriindu-se ca unul dintre capitolele cele mai pregnante în panorama istoriei spiritualității românești.

⁵¹ *Ibidem*, p. 434.

⁵² Dimitrie Gusti, *Sociologia românească*, în „Sociologia românească“, 1, nr. 1, ianuarie 1936, p. 7.

⁵³ Gheorghe Focșa, *Aspectele spiritualității satești*, în „Sociologia românească“, 2, nr. 5—6, mai — iunie 1937, p. 192—211.